

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ**

**AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD  
UNİVERSİTETİ**

---

**«Beynəlxalq münasibətlər» kafedrası**

*Magistr hazırlığı üçün*

**Qeyri hökumət  
təşkilatları:müasir vəziyyət və  
inkişaf perspektivləri  
fənninin**

**P R O Q R A M I**

Azərbaycan Respublikası Təhsil  
Nazirinin 05 dekabr 2011-ci il tarixli  
2017 nömrəli əmri ilə qrif verilmişdir.

**BAKİ – 2011**

Program Azərbaycan Dövlət İqtisad  
Universitetinin «Beynəlxalq münasibətlər» kafedrasında  
hazırlanmışdır.

**Tərtibçi:** **dos.M.M.Quliyev**

**Redaktor:** **prof. B.M.Abdullayev**

**Rəyçilər:** **dos. M.Q.Məmmədov**  
**dos. O.Y.Yusifov**

## **Giriş**

Qeyri hökumət təşkilatların obyektı,predmeti və subyektləri ,onun beynəlxalq siyasətdə yeri. Kursun metodologiyası,öyrənilməsinin əsas prinsipləri,metodları və məqsədi.

Müasir qeyri hökumət təşkilatların mahiyyəti, onun öyrənilməsində yanaşmalar və müasir inkişaf perspektivləri. Müasir beynəlxalq siyasətdə QHT yeri təsir dairəsi. XXəsrin sonu – XXI əsrin başlanğıcında dünyanın siyasi inkişafında yaranmış mənzərə, QHT geosiyasi konsepsiyaları.

Dünyada baş verən siyasi,iqtisadi,mədəni dəyişikliklərinə QDT tövhəsi.

## **I MÖVZU**

### **“Beynəlxalq qeyri dövlət təşkilatları” fənninin əsasları**

QDT yaranması öz məqsədini xalqların arasında əlaqələrin yaranmasına yönəlib.Onların yaranması və evolyasiyası. İlk BQDT Roma konqresi (1681-ci il). QDT ünsiyyət formaları: konqresslər,konfranslar,görüşlər. Yeni təşkilatların yaranmasının səbəbləri :obyektiv cəmiyyətin tələbləri,beynəlxalq aləmdə inkişaf nəticəsində yaranan problemlərin həəlinə yardım etmək. XIX

əsrin ortalarından başlayaraq yeni yaranmış BQDT insan fəaliyyətinin bütün sferalarını əhatə etməsi,yeni institut beynəlxalq ünsiyyət formasının başlanması,millətlərin bir-birindən asılı olmasının zərurəti yaranması. XIX əsrin ortalarında beynəlxalq hüquq institutların yaranması və onların QDT fəaliyyətinə təsiri. QDT yaradılmasında təşəbbüs Avropa dövlətlərinin xadmləri tərəfindən olmuşdu,əsas səbəb- qitədə mərkəzləşmiş dövlətlərin formalaşma prosesi başa çatması olmuşdu. Beynəlxalq əlaqələrin möhkəmlənməsi,elmin inkişafı,dövrün tələbləri nəticəsində yeni birliklərin və ittifaqların yaranması. Beynəlxalq akademiyaaların assosiasiyasının yaranması. Katolik kilsənin təşkilatları:”Beynəlxalq evanqel alyansı” (1856). Birinci dünya müharibəsi dövründə QDT fəaliyyətində böhran.Müasir Dövrə QDT beynəlxalq siyasətdə və dövlətlərarası münasibətlərdə rolu və təsir dairəsi.

## II MÖVZU

### **“XX əsrin 20-40 illərdə QDT inkişafı və böhranı”**

Oktyabr çevrilişindən sonra beynəlxalq aləmdə yaranmış siyasi durum və onun QDT fəaliyyətə təsiri. QDT siyasətləşməsi, ideoloji yanaşmalar. Kommunist internasional (1919), Qırmızı profintern (1921), Gənclər beynəlmiləl kommunist internasionalı(1919) təşkilatların yaranması. Avropada 1920-1925-ci illərdə QDT fəaliyyətinin canlanması. Pasifist yönli təşkilatların yaranması. Dünyada inqilablara qarşı pasifist təşkilatlardan qərb dövlətləri tərəfindən istifadə edilməsi. 20-40 illərdə beynəlxalq əlaqələrdə regional QDT təsir,dairəsinin artması. 1927-ci ildə Vatikan tərəfindən katolik təşkilatların konfederasiyasını yaratması. Amsterdam internasionalının yaranması. Avropada qadınlar hərəkatında reformizm və pasifist ideyalarının yayılması. “ Açıq qadın internasional “,”Qadınların beynəlxalq sülh və azadlıq Liqası”, “Beynəlxalq qadın hüquq mütəxəssislərinin federasiyası” və s. Mühəribədən sonrakı illərdə QDT iki şəkildə fəaliyyət göstərilməsi: dinamik və siyasi. Mühəribədən sonrakı dövrdə elmin inkişafı və yeni birliklərin və təşkilatların yaranması: “Beynəlxalq astronomlar birliyi” (1919), “Geodeziya və geofizika birliyi” (1920), “Beynəlxalq elm birliyi

ittifaqı” (1921) London elmi konfrans (1912). 20-40 illərdə elm sahəsində daimi fəaliyyət göstərən təşkilatların yaradılması. Müharibədən sonrakı dövrdə QDT coğrafiyasının genişlənməsi. QDT 1928-ci ildə keçirilmiş Beynəlxalq illik konfrans. QDT sayca artması və onların arasında koordinasiya zəruriyyəti. 1933-cü ildə QDT konqresi. QDT hüquqi statusunu müəyyənləşdirilməsi. (BMT-24 bəndi). Sülhü qorumaq məqsədi ilə yaranmış yeni təşkilatlar: “Beynəlxalq faşizmə və müharibəyə qarşı Komitə” (1932): “Beynəlxalq İspaniya respublikasına müdafiə komitəsi” (1936). 20-40 illərdə QDT iş fəaliyyətində müşahidə olunan tendensiya: 1920-1929-cu illərdə təşkilatların sayca artımını, 1930-34-cü illərdə fəaliyyətlərin zəiflənməsi, 1935-1939-cu illərdə təşkilatların sayca ciddi azalması və onların imkan dairəsinin məhdudlaşması.

### **III MÖVZU**

#### **II Dünya müharibəsindən sonra QDT fəaliyyəti.**

II Dünya müharibəsindən sonra geosiyasi dəyişikliklər və onların QDT təsiri. (müstəmləkə sistemin dağılması, sosialist sistemin yaranması və s.) Yeni QDT yaranmasının əsas səbəbləri: dünya siyasətində gərginliyin dərinləşməsi, yeni müstəqil dövlətlərin yaranması, elmi-texniki inkişaf. 1945-ci

ildən başlayaraq QDT canlanması müşahidə olunması. 1945-1948-ci illər QDT renessans dövrü kimi qiymətləndirilməsi. QDT fəaliyyətində ciddi yenidənqurma işləri. Demokratik təşkilatların yaradılması: “Beynəlxalq həmkarlar ittifaqı”, “Beynəlxalq demokratik gənclər federasiyası”. 1945-ci ildə London həmkarlar konfransı. QDT siyasi problemlərin həllində iştirak etməsi və sülh tərəfdarları hərəkatının 1950-ci ildə formalaşması. Sülh tərəfdarlarının II Konqresi, Sülh komitəsinin yaradılması. Qərb dövlətlərin demokratik qüvvələrə qarşı apardığı siyasət. “Soyuq müharibə” siyasəti dövründə QDT fəaliyyətində çətinliklər. Pasifist təşkilatların yaradılması katolik kilsənin aktivliyi. Katolik kilsə tərəfindən yaradılmış “Beynəlxalq xristian həmkarlar konfederasiyası”, “Paks Kristi” onların Vatikan tərəfindən idarə olunması.

Müharibədən sonrakı illərdə qərbi Avropada regional təşkilatların yaradılması: “Avropa millətlər birliyi”, “Birləşmiş Avropa liberal hərəkatı”, “Avropa federal hərəkatı”. 1948-ci ildə Qaaqa konfransı və Avropa təşkilatların birləşməsi. Poguş hərəkatı (1957) daimi fəaliyyət göstərən təşkilata çevrilməsi. 1957ildə Asiya və Afrika “Asiya və Afrika xalqların həmrəylik təşkilatı”-nin yaradılması.

BMT-in nizamnaməsində (71bənd) QDT ilə əməkdaşlığın hüquqi əsasıtəsdiq olunması.

YUNESKO və QDT arasında mövcud əlaqələr. Müharibədən sonrakı dövrdə QDT inkişaf statistikasısı: 1945-1949-cu illər 300 yeni təşkilat, 1950-1954-cü illər 319, 1954-1955-ci illər isə 1000 təşkilat qeydə alınması. Regional təşkilatların sayca artım templəri. 1965ildə QDT ümumi sayında 50% regional təşkilatların olunması. 50illərin ikinci yarısından başlayaraq QDT sayca artım templərin azalması. QDT 1970-ci ildən artım templəri müşahidə olunması.

#### **IV MÖVZU**

#### **QDT beynəlxalq əlaqələr sistemində təsiri.**

Beynəlxalq əlaqələrdə QDT-in rolunun evolüsiyası. QDT imkanlarının müasir dövrdə imkanlarının artması. QDT fəaliyyətinin praktiki nəticələri və beynəlxalq münasibətlərin əsas elementlərinə çevrilməsi. Dövlətin apardığı daxili və xarici siyasətdə QDT təsir imkanları. QST dövlətin apardığı siyasətdə təsir dairəsinin artması, dövlətlərarası münasibətlərin dərinləşməsində töhvəsi. Dövlətin apardığı siyasətdə QDT imkanlarından istifadə edilməsi. QDT tərəfindən qərarların qəbul edilməsi və onların dövlətlərarası tənzimləmə prosesinə çevrilməsi. (Ətraf mühitin qorunması, təbiyyət resurslarından istifadə edilməsi v s.) QDT beynəlxalq siyasətdə özünəməxsus çəkiyə malik olması. QDT xarici siyasət

strategiyasının həyata keçirilməsində rolu və imkanları. QDT beynəlxalq aləmdə və əlaqələr sistemində iki əsas istiqamət: dövlətlərarası və qeyri dövlət. Qloballaşma dövründə QDT imkan dairəsinin genişlənməsi. QDT əsas fəaliyyəti əməkdaşlıq və təhlükəsizlik problemlərinin həllinə yönəlməsi.

Parlaman arası ittifaq-ilk QDT olmuş və onun fəaliyyətinin əsas strategiyası. 1973-cü il Helsinki. Avropa təhlükəsizlik və əməkdaşlıq konfransı. 1975ildə Belqradada keçirilmiş konfrans. Avropa həmkarlar konfransının keçirilməsi,ayrı-ayrı həmkarlar təşkilatların əməkdaşdaşlığının genişləndirilməsi. Avropa siyasi və iqtisadi həyatında 60-70-ci illərdə yeni yaranmış konstruktiv dialoq, hərtərəfli əməkdaşlığın əsaslarının yaradılması. Avropa Assambleyası hazırlanmasında və keçirilməsində QDT iştirakı. QDT və integrasiya prosesləri. 1972-ci il Brüssel Assambleyası,onun əsasında Avropa təhlükəsizlik və əməkdaşlıq beynəlxalq komitələrin yaradılması. Asiya və Afrika xalqlarının əməkdaşlıq təşkilatları. Müasir dövrdə elmi-texniki inkişafının təsiri və onların QDT öz əksini tapması.

## **V MÖVZU**

### **BMT ilə Qeyri Dövlət Təşkilatları arasında əlaqələr**

Millətlər cəmiyyəti ilə QDT əlaqələrinin uğursuzluğu. Müharibədən sonrakı müddətdə BMT yaranması və QDT ilə əlaqə qurulması. BMT ilə QDT arasında məşvərət əlaqələrinin yaranması. BMT-in nizamnaməsinin 71 maddəsinin qəbul edilməsi və QDT qurum ilə hüquqi statusa malik olması. BMT –in E/c 2/661 qəbul edilmiş sənəd, təşkilatın QDT ilə gündəlikdə duran problemləri həlli olunmasının zəruriliyi hüquqi əsaslanması. Beynəlxalq münasibətlərdə BMT 71 maddənin qəbulu, dövlətlərarası və beynəlxalq əməkdaşlığın evolyüsiyası. Siyasi və ideoloji faktorların BMT ilə QDT əlaqələrinə təsiri və əlaqə mexanizmə dəyişikliklərin qəbul edilməsinə səbəb olması. 1968-ci ildə iqtisadi və sosial şurasında (EKOCOC) 44 sessiyasında qəbul edilmiş qətnamə bütün əlaqələr mexanizmin sintezinin nəticəsi olması. Dövlət və QDT ilə birlikdə EKOSOS əsas iş fəaliyyəti: insanların həyat səviyyəsini artırmaq, iqtisadi və sosial durumunu yüksəltmək beynəlxalq problemlərin həllinə dəstək vermək. QDT və EKOCOC ilə əməkdaşlıq əlaqələrində qurumların üç kateqoriya statusuna malik olması. 1 yanvar 1951-ci ildə qəbul edilmiş 288B(X) qətnaməsinin BMT-in baş

orqanları ilə QDT əlaqələrin tənzimlənməsi. 23 may 1968-ci il iqtisadi və sosial şurasının 44 sessiyasında qəbul edilmiş qətnamə QDT ilə BMT əlaqələrinin yeni mərhələsinin başlanması. QDT: iqtisadi və sosial şurası ilə məşvərət komissiyaları ilə əlaqələri. Müasir dövrdə BMT ilə QDT arasında əlaqələrin genişlənməsi zəruriyyətinin yaranması.

## **VI MÖVZU**

### **Dövlətlərarası və Qeyri dövlət təşkilatları arasında əlaqələr.**

İctimaiyyətin dünya siyasətində iştirakının biri Dövlətlərarası və Qeyri dövlət təşkilatları sayılır. Beynəlxalq dövlətlərarası təşkilatlar və QDT ilə əlaqələrin hüquq nizamına əsaslanmır. QDT ilə Beynəlxalq dövlətlərarası əlaqələrin olunması, ictimaiyyətin beynəlxalq həyatda onların imkanlarının genişlənməsinə imkan yaratması, yalnız BMT çərçivəsində məhdudlaşmır, onlar regional işlərdə iştirak edir. Avropa Şurası və Avropa dövlətlərinin təşkilatı əlaqələrin mexanizminə malik olmaları. Regional təşkilatlar QDT imkanlarından istifadə edilməsi. BMT-in iqtisadi və sosial şurasının və bir sıra BMT xüsusişədirilmiş təşkilatları. QDT ilə fəaliyyət birliyi. QDT ilə Dövlətlərarası təşkilatların əlaqələri geniş informasiya əldə edilməsinə imkan yaratması.

İki qrup təşkilatların əməkdaşlığın genişlənməsi. İqtisadi əməkdaşlıq təşkilatı “yardım proqramı”-nı QDT imkanlarından istifadəedilməsi. Son dövrdə inkişaf etməkdə olan dövlətlərin QDT ilə əməkdaşlığı. Dövlətlərarası və QDT əlaqələrinin xarakterizə edərək onların BMT ilə əməkdaşlığı, regional təşkilatlar ilə olan əldə olunmuş nailiyyətlər,iki qurumun göstərici əlamətidir.

## **VII MÖVZU**

### **Avropa Şurası-yeni tipli beynəlxalq təşkilat.**

Avropa Şurası beynəlxalq dövlətlərarası təşkilat forması və onun XXI əsrdə yeni mərhələyə keçidi. Maastrix müqaviləsi 1997-ci ildə Amsterdam sammiti. 5sentyabr 1944-ci il, Benilüks gömrük ittifaqının yaradılması. 18aprel 1951-ci il “elmlər” təşkilatın yaradılması. Qərbi Avropada üç birliklərin yaranması: Avropa daş kömür və polad birliyi; Avropa iqtisadi birlik və Evroatom. 1970-ci ildə Avropada siyasi əməkdaşlıq təşkilatının yaradılması. Avropada integrasiya prosesinə dövlətlərarası və qeyri dövlət təşkilatların töhvəsi.

1992-ci ildə Maastrix müqaviləsinin imzalanması və Avropa Şurasının təsis edilməsi. Avropa Şurasının fəaliyyətinin əsas baza prinsipləri. Avropa Şurasının hüquq prinsipləri. Avropa Şurasının institutları: Avropa parlmanı,

Şura, Komissiya, məhkəmə, hesablayıcı palata. Regional komitəsi. Avropa Şurası XXI əsrin başlanğıcında. Azərbaycan Respublikasının Şuraya daxil olunması (22.04.1996il)

## **VIII MÖVZU**

### **Qeyri dövlət təşkilatları və müasir beynəlxalq inkişaf.**

Müasir dövrdə QDT imkan və təsir dairəsinin artması. QDT fəaliyyətində konkret problemlər: insan hüquqları, səhiyyə, ətraf mühitin qorunması, dövlətlərarası münasibətlərin dərinləşdirilməsi və s. BMT-in “ictimai informasiya deportamentinin” yaradılması (1946-cı il) İctimai informasiya deportamenti ilə QDT əlaqələri. 27 may 1968-ci ildən ictimai informasiya deportamenti ayrıca BMT statusuna malik olunması. QDT sayca artması və onların beynəlxalq münasibətlərə təsiri. BMT-in iqtisadi və sosial şurasının 1296N qətnaməsi və qurumu ilə QDT fəaliyyətinin tənzimlənməsi. BMT qəbul etdiyi qətnamənin ümumiləşdirilməsi: məsləhət və xüsusişdirilmiş məsləhət statusuna malik olmaları. 1996-cı ildə BMT-in Baş Assambleyasında QDT iştirakı iqtisadi və sosial şurasının təklifi ilə töhvsiyyə edilməsi. QDT apardığı UNESCO ilə fəaliyyəti. Regional təşkilatlar və Avropa Şurası. QDT praktikasında

ixtisaslaşdırılmış komissiyaların yaradılması. QDT beynəlxalq hüquq statusuna malik olmaması və təşkilatların qəbul edilmiş beynəlxalq normalar çərçivəsində fəaliyyətlərinin tənzimlənməsi.

15 dekabr 1971-ci ildə Qrinqis hərəkatının yaradılması və QDT qurum ilə sıx əməkdaşlıq fəaliyyəti.

## **IX MÖVZU**

### **Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin formalaşmasında Qeyri dövlət təşkilatların fəaliyyəti.**

Azərbaycan Respublikasında QDT dövlət tərəfindən müdafiə edilməsi

Şurasının yaradılması (2008-ci il). QDT ilə əməkdaşlığın yeni qanunların qəbul edilməsi prosesinin başlanması. 2007-ci ildə dövlət tərəfindən qəbul edilmiş QDT müdafiə konsepsiyası. Respublikada 2500 yaxın qeydiyyatdan keçmiş QDT fəaliyyət göstərir. QDT Milli forumunun yaradılması (2001il). 2010-cu ildə Bakı şəhərində keçirilmiş Beynəlxalq konfrans “Vətəndaş Cəmiyyətinin inkişafı və QDT dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi”. QDT fəaliyyətinin “Vətəndaş Cəmiyyəti” jurnalında və ictimai televiziya ilə işıqlandırılması. Azərbaycanın QDT xarici təşkilatlarla əlaqələri. 17mart 2011-ci il

tarixdə Nazirlər Komitəsinin qəbul etdiyi “Qaydalar” və onların QDT fəaliyyətində əksini tapması. Respublikanın xarici və daxili siyasətində qeydiyyatdan keçmiş QDT töhvəsinin praktiki nəticələri.

## **Ədəbiyyat siyahısı**

Azərbaycan dilində:

1. Əli Həsənov. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı-2005.
2. Axundov N., Qasimov M. Azərbaycan və beynəlxalq parlament təşkilatları. Bakı-1996.
3. Azərbaycan parlamenti və beynəlxalq təşkilatlar. Bakı-2004.
4. Hüseynova H. Azərbaycan Avropa integrasiya prosesləri sistemində. Bakı- 1948

Rus dilində:

1. В.Е.Улахович. Международные организации (справочник). М., 2005.
2. И.И.Коваленко. Международные неправительственные организации. М., 1976.
3. Г.И. Морозов. Международные организации. Некоторые вопросы теории. М., 1974.
4. Х.А.Шреплер. Международные организации (Справочник). М., 1995.
5. К.Г.Борисов. Международные организации. М., 1967.
6. К.Кольяр. Международные организации и учреждения. М., 1973.
7. Е.А.Шибеева. Специализированные учреждения ООН. М., 1966.

8. Е.А.Шибеева. Правовой статус  
межправительственных организаций. М.,  
1972.

## Международные организации в сети ИНТЕРНЕТ

1. Всемирная организация здравоохранения.  
[www.who.ch](http://www.who.ch)
2. Международная организация по вопросам миграции. [www.iom.int](http://www.iom.int)
3. Общественная организация. [www.un.org](http://www.un.org)
4. Врачи без границ. <http://ru.wikipedia.org>
5. Корпус Милосердия [www.centrasia.ru](http://www.centrasia.ru)
6. Комитет спасения планеты. <http://rys-arhipelaq.neor.ru>
7. Всемирная Продовольственная  
Программа ООН. <http://ru.wfp.org>.
8. Деятельность Международного Комитета  
красного Креста. <http://www.icrc.org>